

Budoucnost vysokých škol je nejistá

Martin Potůček

Centrum pro sociální a ekonomické strategie UK FSV

Zaslouží si české vysoké školy získat v příštím roce ze státního rozpočtu o dvě miliardy více než navrhuje vláda? Nepochybuji o tom, že ano. Celý problém je ovšem složitější než pouze výše části jedné rozpočtové kapitoly v jednom kalendářním roce. Dále se pokouším hledat hlubší příčiny neutěšeného postavení českých vysokých škol a načrtnout možnosti a nástroje otevření cest k lepší budoucnosti jak těchto škol samotných, tak především jejich studentů a celé země.

Jak se máte, vysoké školy?

Přetrvává z období před listopadem 1989 zděděný režim podfinancování vysokých škol, včetně platového znevýhodnění vysokoškolských učitelů. Zatímco po komunistickém převratu v roce 1948 stačil novému režimu přibližně rok, aby platy učitelů byly stlačeny z desítek procent nad průměrem všech mezd na zhruba 10% pod jejich průměrem, nestačilo polistopadovým vládám ani dvanáct let na to, aby učitelům - s platy stále stejně, tj. významně zaostávajícími za průměrem všech výdělků - dali alespoň reálnou naději na to, že společenský význam jejich práce bude nakonec promítnut i do cifer na jejich výplatních páskách.

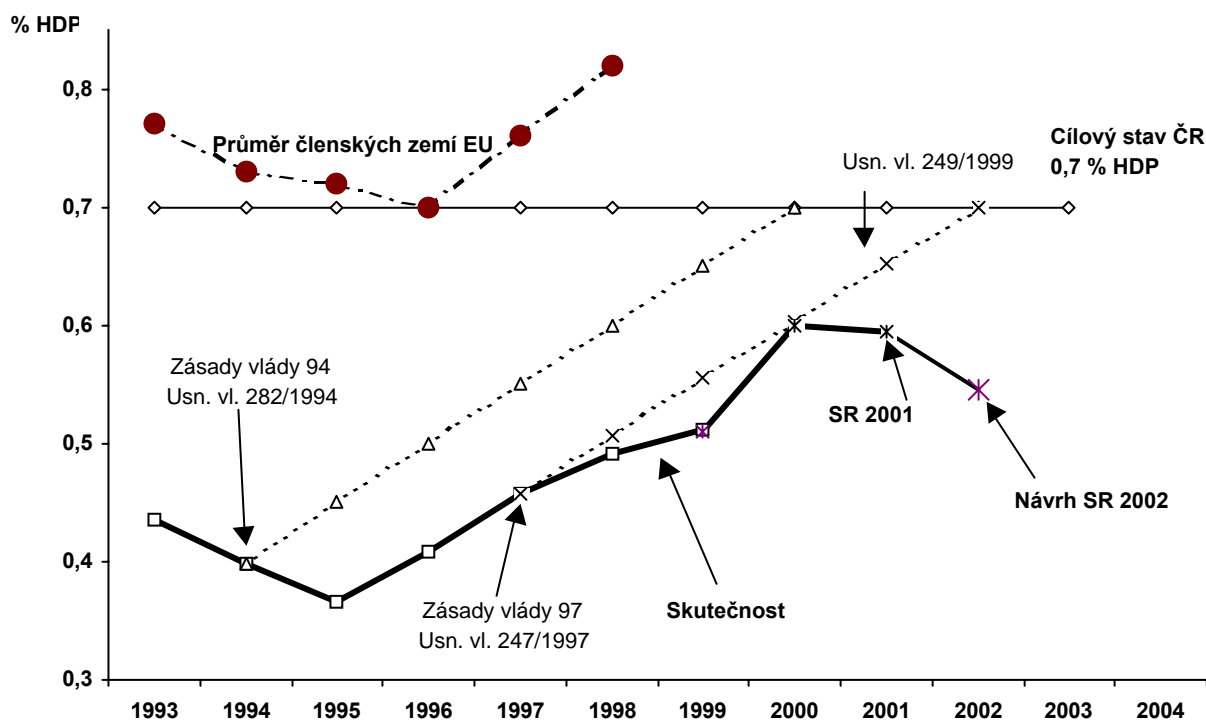
Opakuje se situace absolutní nejistoty o skutečné výši zdrojů, které budou uvolněny pro potřeby vysokých škol - byť v horizontu nejbližšího roku. Tato situace je v příkrém protikladu s potřebou založit a realizovat dlouhodobější strategii obsahových a strukturálních změn vysokoškolské výuky na jednotlivých učilištích, ale i se základními předpoklady rozumného hospodaření se zdroji vůbec.

V hlavách mnoha odpovědných pracovníků přetrvávají myšlenkové stereotypy upřednostňující odvětví materiální výroby na úkor odvětví rozvíjejících lidský potenciál. Tyto stereotypy se promítají se i do praktických politik, například v rozhodování o alokaci zdrojů v rámci státního rozpočtu.

Nevede se seriózní veřejná diskuse o dlouhodobých prioritách pro ČR. Politici a úředníci tápou, jsou-li postaveni před otázkou, čemu dát přednost, a jsou ovlivňováni situačním kontextem, horizontem čtyřletého či kratšího politického volebního cyklu a stávají se snadnou kořistí umně kamuflovaných a dovedně prosazovaných dílčích skupinových zájmů.

I kdyby byly známy a přijaty dlouhodobé rozvojové priority země, nebyly by k dispozici institucionální mechanismy jejich ochrany před bezprostředním tlakem okamžiku. Maximum, kterého do této chvíle veřejně politická praxe dosáhla, bylo zařazení některých z identifikovaných priorit (včetně vzdělávání) do schválených programových dokumentů (Příklady: programy ČSSD, Bílá kniha o vzdělávání) či jednotlivých usnesení vlády (Příklad: usnesení vlády č. 249/1999 o zvyšování % HDP určeného pro výzkum a vývoj o 0,05% ročně až na hodnotu 0,7% v roce 2002). Jak ukazuje praxe, litera ani duch těchto dokumentů nejsou praxí respektovány, neboť podléhají v klání o omezené zdroje v konkurenci jiných nároků (srovnej následující graf).

Graf - Státní podpora výzkumu a vývoje v ČR

Pramen: Rada vlády ČR pro výzkum a vývoj 2001

System financování vysokého školství ze státního rozpočtu nevyhovuje potřebám. Existují v něm přinejmenším dvě důležité disproporce: nedostatek kritérií, které by pomohly objektivně určit proporci zdrojů určených na jedné straně pro základní a střední a na straně druhé pro vysoké školství; nerovnováha mezi prostředky určenými na investice (ať už stavební či přístrojové) na straně jedné a prostředky určenými na personální zajištění vysokoškolské výuky na straně druhé. Obě disproporce ústí do již zmiňovaného výrazného

podcenění ohodnocení vkladu lidského kapitálu – paradoxně přímo u zdroje tvorby nového lidského kapitálu.

Dosud nedostatečná reprezentace dlouhodobých zájmů vysokého školství ve vztahu k politické i občanské veřejnosti. Vysokoškolské odbory, Rada vysokých škol, Česká konference rektorů a další instituce se v nových demokratických poměrech teprve tápavě učí účinně hájit zájmy vysokoškolských pedagogů, dalších zaměstnanců vysokých škol i studentů tváří v tvář politické a správní reprezentaci země, jiným zájmovým skupinám i před očima široké veřejnosti. Teprve poslední vývoj ukazuje, že se začínají – a právem – uplatňovat hlasitěji a kritičtěji.

Celkově došlo ke svérázné kombinaci faktorů omezujících rozvoj vysokého školství. Jde o faktory zděděné – vzhledem k institucionální paměti a myšlenkovým stereotypům – ještě z doby před listopadem 1989, doplněné o faktory dané demokratickými podmínkami doby polistopadové (síla reprezentace skupinových a krátkodobých a chabá obrana veřejných a dlouhodobých zájmů, demokracie versus meritokracie).

Cesta z krize nebude snadná

Bude třeba ustavit a stabilizovat soustavu strategického řízení ve veřejné správě. Bez artikulace dlouhodobých vývojových potřeb země, strategických priorit a nároků na jejich zabezpečení nemůže být zdrojový a rozvojový význam vysokého školství nikdy zcela rozpoznán, doceněn a respektován.

Půjde dále o nalezení a realizaci vhodného modelu řízení vysokoškolského vzdělávání na centrální úrovni státní správy. Existují dobré důvody předpokládat, že takovým modelem by bylo v některých srovnatelných zemích již osvědčené resortní spojení správy vysokoškolského vzdělávání, výzkumu a vývoje.

Souvisí s tím i zavedení systému vnitřního i vnějšího hodnocení (auditů) zaměření a kvality vysokoškolské výuky a zdokonalování akreditačních procedur. Závěry tohoto hodnocení a výsledků akreditačních by byly promítnuty do diferencovaného financování vysokoškolských učilišť podle kvality poskytované výuky.

Již na jaře tohoto roku jsem navrhoval ustavení stálé společné komise Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, Ministerstva práce a sociálních věcí a Ministerstva financí za účasti reprezentace vysokých škol k reformě financování vysokoškolského vzdělávání. Tato komise by měla navrhnout způsob promítání identifikovaných strategických priorit do struktury státního rozpočtu, který by byl koncipován jako víceletý, stabilizovaný a zaručený. Dále by

měla dospět k posouzení možností a vymezení podmínek vícezdrojového financování vysokého školství, včetně návrhů doprovodných podpůrných opatření.

Vysokoškolské vzdělávání v krajině priorit pro ČR

V současné době, v návaznosti na již publikovanou studii *Vize rozvoje ČR do roku 2015* (Praha, Gutenberg 2001, dostupné také na <http://vize-cr.fsv.cuni.cz>), vrcholí v Centru pro sociální a ekonomické strategie UK FSV práce na sestavení *Průvodce krajinou priorit pro Českou republiku*. Již dosavadní práce mne opravňují konstatovat, že podpora rozvoje společnosti vědění patří k několika málo prokazatelně rozpoznaným strategickým prioritám této země. Podstatnou součástí tohoto strategického tahu je organizační i finanční, přímá i nepřímá podpora výzkumu, vývoje a vysokoškolského vzdělávání.

Vysokoškolské vzdělávání dosud nepřetnulo bludný kruh vyčerpávajícího boje o přežití a o slušné podmínky k existenci. Země se tak již připravila a dále připravuje o mnohé zdroje své budoucí prosperity. Vysokoškolské vzdělávání si ovšem stále podrželo potenciál stát se jedním z rozhodujících dynamizujících faktorů rozvoje české společnosti v budoucích desetiletích. Tento potenciál může být aktualizován jen rozhodným a trvalým úsilím – ustavením strategické aliance politické a státní reprezentace, představitelů vysokých škol a občanské veřejnosti. Její budování je tím nejdůležitějším, o co stojí za to v současné době usilovat.

(Zkrácená verze příspěvku, předneseného na 2. veřejném slyšení Senátu parlamentu ČR „Vysoké školy a věda, financování vysokých škol, možnosti zvyšování počtu studentů“ dne 19.9. 2001)